

Sjelesorg i teori og praksis - En præsentation og en evaluering af en lærebok og en håndbok

Af Børge Haahr Andersen, tidligere rektor på Dansk Bibel-Institut og lærer i praktisk teologi på FIUC-K.

bha@dbi.edu

Tor Johan S. Grevbo, *Sjelesorg i teori og praksis. En lærebok og håndbok med mange perspektiver.*

Luther Forlag. Lunde 2018. 512 sider 399 dkr.

Sjælesorgens vei

Engang i mine unge år et årti før årtusindskiftet læste vi i en lille studiegruppe, som af uransagelige grunde fik navnet ”Børges venner”, en bog af nordmanden Tor Johan Sørensen, der hed *Det firfoldige menneske*. Vi tog et kapitel pr. aften, svarede på spørgsmål og læste med grundighed og engagement og blev klogere på Gud og mennesker og hele tilværelsen. Det var første gang, jeg skiftede bekendtskab med ham, som senere kaldte sig Tor Johan S. Grevbo. Da jeg mange år senere blev lærer på Dansk Bibel-Institut i praktisk teologi, forsøgte jeg at læse mig ind på faget sjælesorg. Jeg stødte jeg igen på navnet Grevbo. I 2006 udgav han en fyldig indføring i sjælesorg med titlen: *Sjælesorgens vei. En veiviser i det sjælesørgeriske landskab – historisk og aktuelt* (Luther Forlag, Lunde, Oslo 2006, 560 sider). For første gang udkom en fyldig lærebog og en oversigt over de sjælesørgeriske retninger på et skandinavisk sprog. I Danmark blev bogen budt velkommen af den mangeårige lektor i praktisk teologi, Hans Ravn Iversen, med ordene, at ”denne bog vil blive stående som en milepæl på sit fagfelt i mange årtier”. I denne bog skildrer Grevbo otte hovedretninger inden for international sjælesorg: kerygmatiske, evangelikal, karismatiske, spiritual, ekklesial, analytisk, terapeutisk og socio-politisk sjælesorg. Grevbo ønsker at tage ved lære fra alle hovedretninger, selv om han ikke kan bruge alle enkelttanker. Selv befinder han sig bedst i første del af skalaen, men ønsker bevidst den bredde, der er at inddrage og kombinere alle otte retninger. At skaffe sig et overblik over al den akademiske og breddeformidlende litteratur, der er skrevet om emnet sjælesorg i Skandinavien og i den engelske og tysktalende verden er i sig selv en unik bedrift. Grevbo formår at gennemskue og inddele sjælesorgsforfattere inden for disse otte kategorier på en måde, som virker meget overbevisende. Han kan enkelt og klart gengive essensen af en hovedretning på en forståelig og vedkommende måde, og han anvender dette vejkort over sjælesorgens landskab til at beskrive det, som han kalder viatorisk sjælesorg, hvor sjælesørger og konfident vandrer sammen et stykke og udveksler erfaringer af livshjælp og troshjælp.

Sjælesorg i Danmark

Det er for eksempel tankevækkende, at hvis man skal danne sig et overblik over, hvad der er udgivet i Danmark inden for emnet sjælesorg, så skal man spørge en nordmand. Sammenlignet med de øvrige nordiske lande har man i Danmark siden 1. verdenskrig været langt mindre optaget af sjælesorg. Der er skrevet opsigtsvækkende lidt på dansk, skriver han (*Sjælesorgens vei*, 433). Han får dog nævnt omkring 50 titler, men det er meget lidt sammenlignet med Norge, Sverige og Finland. Efter 2006 har Leif Andersen udgivet et tobindsværk: *Kroppen og Ånden*, 2015 og 2016. Begge disse bøger har

jeg anmeldt i *eMissio* i 2019. Der er kommet en del danske bidrag til sjælesorg siden. Men stadig er Danmark et uland med hensyn til et akademisk og praktisk orienteret arbejde omkring sjælesorg. På vores to danske institutioner tilknyttet Fjellhaug og i vores bagland er der kun Leif Andersens grundige og originale bidrag, et mere praktisk og diakonalt arbejde, som foregår i regi af foreningen Agape, og et enmandsfirma, hvor en dansk præst Dan Månsson, uddannet blandt andet på Dansk Bibel-Institut, udfører et solidt arbejde med såvel undervisning som praktiske tilbud i sjælesorg. Dertil kommer individuelle bidrag fra hospitalspræster og forskellige omsorgspersoner inden for helsesektoren. Da Det teologiske Fakultet i København for nogle år siden tilbød en master i sjælesorg, var det tankevækkende, at man hentede Grevbo til København. Det var baggrunden for, at Grevbo et par år som professor i sjælesorg var tilknyttet Det teologiske Fakultet i København. Jeg nævner dette, fordi jeg tror, vi i årene fremover skal prioritere forskning og undervisning i emnet sjælesorg i Fjellhaug regi, gerne på alle tre afdelinger. Kan vi være med til at uddanne nogle af dem, som vil omsætte det til et praktisk arbejde med sjælesørgeriske emner, så er vi bedre klædt på til at varetage de store behov, der er for sjælesorg i kirken og samfundet.

Sjælesorg i teori og praksis, 2018

Tilbage til Grevbo, som i 2018 udgav en ny sjælesorgsbog med undertitlen ”en lærebog og en håndbog med mange perspektiver”. Denne bog står som et foreløbigt slutstykke over et livslangt arbejde med sjælesorg, hvor han sammenfatter mindst 30 faglige artikler og bøger (2018; 477-478) i en lærebog for masterstuderende i emnet sjælesorg. Når der bruges formuleringen ”mange perspektiver”, er det en henvisning til de otte tilgange, som Grevbo samler i et sjælesørgeriske landkort i 2006 i bogen *Sjælesorgens vei*. Grevbo vil fortsat ikke lægge sig fast på én bestemt tilgang, men ønsker at kombinere de otte tilgange og positivt formulere sin egen tilgang i dialog med skandinaviske, engelske og tyske fagfolk. Igen vækker det beundring og respekt, at Grevbo fortsat er meget bredt orienteret, kan præsentere de mange forskere, han er i dialog med, enkelt og pædagogisk. Samtidig udfolder han sin egen forståelse af sjælesorgens teori og praksis. Teologer, præster, masterstuderende, men også lægfolk med interesse for emnet, vil med stort udbytte kunne læse sig igennem denne bog og have den stående som et opslagsværk og en hjælp til personlig orientering. I studiegrupper vil man kunne læse bogen sammen og bruge de afsluttende spørgsmål efter hvert kapitel til ”repetisjon, refleksjon og samtale”.

Sjælesorg i teori (11-267)

Grevbo indleder sin bog med at profilere og definere sjælesorg. I forlængelse af de fleste af hans samtalepartnere vælger han en definition af sjælesorg, som indebærer, at alt, hvad Gud gør som skaber, frelser og herre i kirken og samfundet er sjælesorg. Han kan godt sondre mellem ”den specielle sjælesorg” og ”den generelle sjælesorg”. Den specielle sjælesorg tager udgangspunkt i treenighedslæren og Guds handlen som Fader, Søn og Helligånden, og i det kristne menneskesyn og den kristne frelsesforståelse. Den generelle sjælesorg er Guds gerninger, forsyn og historie i verden som skaber og alle kirkens livsytringer og opgaver (16). Sjælesorgen har et centrum, som har med gudsforhold og evighed at gøre, men er også alt andet menneskeligt og relationelt, som har med livet i verden at gøre. På side 27 nævner han 22 eksempler på emner, som sjælesorg og åndelig omsorg kan berøre. Dette bekræfter, hvor omfattende et emne, han tager til behandling.

Grevbo har en vane med at skrive eksempler og uddybende tanker i petit. Det gør jeg også hermed. Grevbo forholder sig til den indvending, at når alt bliver sjælesorg, så er ingenting sjælesorg. Hans modargument imod dette er teologisk: Når Guds plan som skaber og frelser er så omfattende, må vi også definere sjælesorg omfattende. Problemet er helt parallelt til begrebet mission, som i dag også defineres altomfattende. Hvis en mand slår sin græsplæne, er det mission, fordi han arbejder med på Guds kulturbebefaling. Spørgsmålet er, om det at slå græsset også er sjælesorg. Der er jo ikke en kirkelig eller diakonal kontekst eller et ønske om at vise næstekærlighed i praksis (36). Det kan jo være en god og nyttig handling, og er det en kristen, der slår græsset, er det ud fra den kristne kaldsforståelse en gudstjeneste. Men eftersom den kristne eller diakonale kontekst mangler, vil det være forvirrende at kalde dette for sjælesorg (36).

Grevbo kalder sin egen tilgang til sjælesorg ”viatorisk” (29), et udtryk, han selv har skabt og udfoldet i *Sjælesorgens vei*. Dermed markerer han, at sjælesorg er medvandring og det at hjælpe med at rydde en vej for andre. I forholdet mellem diakoni og sjælesorg siger Grevbo, at det er for snævert, hvis man siger, at diakoni arbejder med at ændre og forbedre menneskers ydre liv, mens sjælesorg arbejder på ændringer i holdninger, forestillinger og tolkningsrammer. Nej, sjælesorg arbejder også med det ydre liv, og derfor er det bedre at sige, at de to områder er selvstændige, men overlappende. Sjælesorgens opgave er ikke blot at hjælpe til hvile, men at forebygge, forstærke, forandre, fordybe og favne (41). En så bred forståelse af sjælesorg kan godt opleves udfordrende, men har for forfatteren selv været berigende (49).

Den brede definition giver et omfattende kompetencefelt. Der skal arbejdes med den spirituelle kompetence, den pastoralpsykologiske-etiske hverdagskompetence, den diakonale-profetiske

kompetence, den organisatoriske-administrative kompetence og den personlige basiskompetence. De lange og præcise fagudtryk forklares og eksemplificeres. Det er vigtigt, at sjælesørgeren har en teoretisk kompetence, selvindsigt, kommunikationsevne, tolkningskompetence samt åndelig og etik indsigt og forståelse for samtiden og historien. Han eller hun skal kunne forstå og tolke den senmoderne eller postmoderne kultur, både dens positive og dens negative sider. Sjælesørgeren og konfidenten og deres medvandring er på afgørende vis præget af det bagtæppe og den indflydelse, postmoderniteten aftvinger. Det påvirker sjælesorgen og giver den særlige udfordringer og særlige muligheder. I den forbindelse inddrager han den danske lektor på Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter Lars Sandbeck, som er blevet en nok så kendt debattør i Danmark. Denne mener, at man skal reformulere de klassiske kristne dogmer på baggrund af postmodernitetens principper. Den anden vej er for Sandbeck at forskanse sig i en teologisk absolutisme og kritisere postmoderniteten. Grevbo lægger luft til Sandbeck og forbeholder sig retten til at forholde sig kritisk til den moderne pluralisme i lyset af kristen tro. Også Leif Andersens to bind om sjælesorg indeholder en grundig samtidsanalyse og en refleksion over de særlige udfordringer og muligheder, der er tilgængelige i den postmoderne skandinaviske kultur.

Hvilke teologiske synspunkter skal især fremhæves med tanke på sjælesorg (129ff)? Her har Grevbo en kort udfoldelse af sit bibelsyn. Der er for ham at se ikke sammenfald mellem bibelordet og Guds ord, men Bibelen er dog en bog, vi må ære og respektere. Både Bibelens frelsesbudskab og etik har et centrum og må forstås ud fra dette centrum. Her er konkrete formaninger i NT, som han ikke mener, er aktuelle i dag. En kort kritik af bibelsynet: Der er meget godt og en vigtig pointe bag, at Bibelen har et periferi og et centrum, og at alt skal tolkes herudfra. Samtidig bliver det for Grevbo ikke Bibelen som sådan, men en del af Bibelen, som er kanon for menigheden og sjælesørgeren. I praksis betyder det, at der, hvor teksten opleves problematisk i en postmoderne kultur, må sjælesørgeren være åben over for, at her er teksten ikke autoritet. Konsekvensen af denne tilgang bliver, at det postmoderne menneskesyn og ikke Bibelen selv bliver den endelige autoritet i en række spørgsmål.

De teologiske kernepunkter, som er afgørende for sjælesorgen, er det gudsbillede, der ligger i treenighedslæren. Her siges meget konstruktivt og vægtigt. Skal jeg sammenligne det med en måske stadig kendt dansk teolog, så bliver det Regin Prenter, som også i sin dogmatik, *Skabelse og Genløsning*, har en fin fremstilling af den bibelske treenighedslære. I forlængelse heraf udfolder Grevbo det kristne menneskesyn. Mennesket er en blanding af ”arvegodhed” og ”arvesynd”. Men det usædvanlige ord, arvegodhed, tænker Grevbo på menneskes naturlige trang til menneskelighed og

kærlighed, de suveræne livsytringer, som Løgstrup taler om og hele den menneskelige kreativitet. Ethvert menneske bærer fortsat Guds billede, selv om det samtidig er præget af arvesynden.

Jeg vil selv formulere det kristne menneskesyn anderledes og har allerede i anmeldelsen af Leif Andersens tobindsværk i sjælesorg, (*Kroppen og Ånden* 1-2) gjort opmærksom på, at både Grevbo og Andersens skildring af mennesket har en skævhed i forhold til det menneskesyn, der kommer til udtryk hos Jesus og Paulus. Når Jesus siger: Når da I, som er onde, formår at give jeres børn gode gaver, så siger han i klar tekst, at på det sociale plan er mennesket en blanding af godt og ondt. I dybden er mennesket ifølge Jesus og Paulus ”ond” og bærer arvesyndens indkrogethed som en del af sin personlighed. Skal man bruge ordet ”arvegødhed”, kan man ikke bruge det parallelt med arvesynd, for så overser man menneskes indre ondskab i dybden. Når Bibelen enkelte steder taler om, at mennesket uden for paradiset er skabt i Guds billede, er det i den historiske betydning. Det er vores oprindelse. Guds billedlighed er aldrig en iboende værdi, og gudbilledlighed og arvesynd er ikke en almenmenneskelig parallel til kampen i det kristne menneske mellem Ånd og kød. I den oprindelige lutherske tradition fastholdt man, at indholdsmæssigt er gudbilledlighed (godhed, kærlighed, retfærdighed) tabt med syndefaldet, men på det ydre plan er der en formel gudbilledlighed tilbage (sproget, samvittigheden mv.) Når Paulus siger, at alle har syndet og mistet herligheden fra Gud, så er ”herligheden” et synonym for gudbilledlighed.

Under de teologiske kernepunkter fremhæves også Jesu person og gerning. Det er vigtigt for Grevbo at fremhæve den paulinske og lutherske forståelse af Jesu stedfortrædende død og retfærdiggørelsen ved tro som et centrum i sjælesorg. Dette gamle lærepunkt i den lutherske kirke har ikke stor opmærksomhed i mange af de hovedretninger, der arbejder med sjælesorg (193). Her fastholder Grevbo en vigtig pointe, som sandsynligvis er en del af den åndelige tradition, hvor han selv har sine rødder.

I en ekskurs om fortabelsens mulighed (198) forsøger Grevbo at finde en farbar vej, hvor han hverken svigter alvoren i livet eller omsorgen for medvandrerne. Han fastholder, at Bibelen og de store kristne konfessioner fastholder en dobbelt udgang, men han mener, at Confessio Augustanas udtryk ”pine uden ende” (CA 17) kan forstås som annihilation, uigenkaldelig udslættelse. Hans konklusion er, at Guds dom først og fremmest er frifindende, og at den kristnes håb og bøn er alles frelse. Skærsildslæren i den katolske tradition på Luthers tid forkastes, samtidig med, at skærsild som renselse ses som en mere evangelisk tolkning.

I praksis betyder det, at tre tolkninger: ”dobbelt udgang”, ”annihilation” og ”bønnen om alles frelse” står som åbne og sideordnede muligheder, som sjælesorgen må forholde sig til. Der er for mig

at se ikke bibelsk basis for at have denne åbenhed, og det betyder i praksis, at der sker en markant forrykning af sjælesorgens tyngdepunkt. Det vigtigste og altafgørende er ikke at hjælpe mennesker til fred med Gud ved tro på Jesus. Men gudsrelationen bliver en vigtig brik sammen med relationen til de nærmeste, til medmennesket, naturen og sig selv. Det er ansatser i Grevbos forståelse af gudbilledlighed og menneskesyn, som fører til hans åbne holdning til fortabelsens mulighed.

Grevbo afslutter dette vigtige kapitel om teologiske kærnepunkter ved at reflektere over, hvordan man inddrager teologien i sjælesorgen og kommer med mulige modeller til at omsætte teologi til samtale.

Et særligt kapitel handler om tværfaglige synspunkter til berigelse af sjælesorg. Her gennemgår Grevbo en række andre fagdiscipliner. Hans hovedsynspunkt er, at der fx er forskel på sjælesorg og terapi, men at der også er en fælles overlappende mængde. Sjælesorgen må inddrage resurser fra andre fagområder, må henvise konfidenten til andre fagfolk. Men må også være bevidst om, at den kristne sjælesorg har sit eget område, hvor den kan hjælpe mennesker med det, som andre fagdiscipliner ikke kan.

Sjælesorgens praktiske udfoldelse (269-465)

Sjælesorg er mere end samtale, men et centralt element er netop samtalen. Sjælesørgerens grundholdning er at være venlig, stilfærdig, åben, modtagelig og bestræbe sig på at lytte, reflektere, tage til sig og søge at forstå. Dette kræver nærvær og empati. Derfor er en god samtale aldrig en enkel sag, men kræver en stor grad af indlevelse i den andens situation.

Grevbo kommer hele vejen rundt i den praktisk udformning af den sjælesørgeriske samtale. De ydre rammer, kropssproget, betydningen af at skabe en åben og tillidsfuld atmosfære, den gode indledning på samtalen, at skabe et naturligt flow i dialogen, at være refleksion og tænke fremadrettet i slutfasen af samtalen. Det er også vigtigt at stille gode spørgsmål, at sondre mellem det saglige niveau, relationsniveauet, selvindsigtsniveauet og appelniveauet i samtalen. Sjælesørgeren skal ikke være styrende, heller ikke ved at stille spørgsmål, men skal heller ikke overlade alt til den anden part, sådan at budskabet bliver: Hvad mener du selv? Han gennemgår de forskellige sjælesørgeriske situationer, husbesøg, korttidssamtaler, brev- eller mailkontakt, sjælesorg via telefon osv. Det er godt, når sjælesørgeren kan give nye perspektiver til en ellers fastlåst situation. I hele denne praktiske udfoldelse er der mange gode pointer hos Grevbo. Også mange detaljer, som kan være svære at huske, når man står midt i den sjælesørgeriske samtale.

De specielle sjælesørgeriske midler er forkyndelse, gudstjeneste, bøn og bibel. Disse er blevet skubbet i baggrunden i den moderne sjælesorg, og det er på tide, mener Grevbo, til at de får øget opmærksomhed igen. Al forkyndelse er sjælesorg, men forkynderen kan godt arbejde bevidst med at gøre forkyndelsen konkret, dialogisk og livsnært. Forkyndelsens ramme er vigtig, og her kommer gudstjenesten og liturgien ind som det sted, hvor sjælesorg har sit hovedtyngdepunkt.

Det samme gælder bibelbrugen, hvor sjælesorgen oprindeligt havde det formål at binde menneskers tro og holdning til Bibelen. I dag reserverer man sig fra denne "biblicistiske" brug af Bibelen, men der er et fornyet arbejde med at inddrage en sund bibelbrug i et samtaleforløb. Bibeltekster kan bruges som "kontrast", dvs. et eksempel på, at Bibelen kan kaste nyt lys ind over en situation, en "identifikasjon", hvor en bibelsk person kan belyse en nutidig samtale, en "integrasjon", hvor Bibelen kan sætte ord på menneskers sammensatte situation og endelig en "ekspansjon", hvor et bibelcitater kan udvide perspektivet.

I dag sammenkobler man ofte sjælesorg og meditation/retræte, eller sjælesorg og bøn, sjælesorg og sang/musik. Grevbo gennemgår disse emner og deres anvendelighed i forhold til sjælesorg. Derefter følger en gennemgang af dåb, nadver og skriftemål, religiøs billedkunst, det kristne fællesskab, velsignelsen og andre rituelle handlinger og endelig pilgrimsvandring. Der siges meget med stor livsvisdom om disse emner. Samtidig er det kendetegnende, at dåb, nadver og skriftemål gennemlyses af reformatorisk teologi, mens en række andre nyere praksisser gennemgås som sideordnede fænomener i forhold til de bibelske nådemidler. Meditation, retræte, pilgrimsvandring, religiøs kunst kan være gode pædagogiske og sjælesørgeriske virkemidler, for så vidt og så langt at de fremmer de bibelske nådemidler. Men modsat nådemidlerne hviler de ikke på en befaling af Jesus selv, og der er ikke knyttet et løfte om frelse til at gøre brug af disse midler. Sandsynligvis mener Grevbo heller ikke det. Men det er ikke tydeligt i hans fremstilling.

Bogen afrundes med to kortere kapitler. Den første er ganske original og handler om "sjælesorg og humor". Humor kan være et frigørende aspekt i menneskes lukkede og begrænsede livssituation. Det kan åbne et menneske for nye muligheder, og kan lede til et dybere fællesskab mellem sjælesørger og konfident.

Det sidste kapitel handler om sjælesorg for sjælesørgere. Megen sjælesorg kan for et samvittighedsfuldt menneske opleves tyngende og ansvarsfuldt, og der kan være fare for, at sjælesørgeren brænder ud. En sjælesørger kan have behov for personlig supervision, og der kan være slidsomme elementer ved sjælesørgerisk kontakt, som sjælesørgeren må bære med sig. Der er særlig

udfordringer ved at befinde sig i en stadig hjælperolle. Større sjælesørgerisk viden kan opleves som en øget belastning.

Evaluering og nogle kritiske spørgsmål

Grevbo har samlet megen faktuel viden, både i den teoretiske og den praktiske del. En række spørgsmål efter hvert kapitel giver mulighed for at læse bogen i læsegrupper. Der er fyldig henvisning til skandinavisk, tysk og engelsk litteratur undervejs, og det gør, at bogen kan bruges som en opslagsbog for den, der vil fordybe sig i et særligt emne. På mange måder giver Grevbos bog et supplement til Leif Andersens to bøger om sjælesorg. Ved at læse disse tre bøger får læserne en dyb indsigt i sjælesorgens teori og praksis.

Jeg har også en række kritiske spørgsmål, som jeg vil forsøge at opsummere. Nogle af dem har jeg nævnt undervejs. Mit grundlæggende budskab er dog det positive, at Grevbos to bøger, *Sjælesorgens vei* og *Sjælesorg i teori og praksis* giver et omfattende overblik over arbejdet med sjælesorg i hele den vesteuropæiske verden. Bøgerne er pædagogisk bygget op, sådan at man ved hjælp af dem kan få et indblik i litteratur og indhold i stort set alle emner under sjælesorgens teori og praksis. Grevbo ønsker ikke at blive puttet i bås i forhold til en kirkelig retning eller en sjælesørgerisk tilgang, men vil gerne inspireres fra et bredt felt. Men det betyder også, at han forholder sig til også den sjælesorgstradition, der er blevet til i vækkelsestraditionen og inddrager den på linje med andre tilgange. I dansk tradition er dette lidt uvanligt.

Nu følger de kritiske spørgsmål. Det første er den meget brede og omfattende definition af sjælesorg, som gør, at sjælesorg bliver noget meget omfattende, og at stort set alt bliver sjælesorg. Der er flere problemer ved denne brede definition.

For det første betyder det, at sjælesørgeren skal vide noget om stort set alt og have en meget bred faglig og menneskelig basis. For det andet fordufter sjælesorgens centrum let, når sjælesorg også bliver en meget omfattende livshjælp. Når Jesus siger: Hvad hjælper det et menneske at vinde hele verden, men må bøde med sit liv (ordret: "sjæl") (Matt 16,26)? så indeholder en sådan udtalelse en sjælesørgerisk prioritering. Hvad hjælper det en sjælesørger, hvis han bringer et menneske i harmoni med sig selv, sine nære og fjerne relationer, sit arbejde og hverdag, hele naturen og skaberværket – men samtidig mister sin sjæl, dvs. mister troen på Gud og evighedsdimensionen i livet, jævnfør Jesu lignelse om den rige bonde. Disse og andre tekster signaler, at der er én ting, der er vigtigere end alt muligt andet, og det er menneskes gudsforhold og om udgangen efter døden fører til evigt liv eller evig dom. For mig selv betyder det, at sjælesorg ikke er livshjælp, men troshjælp, og derfor er knyttet

til nådemidlerne, bønner og det kristne fællesskab. Der er ingen tvivl om, at troshjælp ofte gives i sammenhæng med livshjælp, og at en diakonal og social indsats kan være det, der åbner et menneske for troshjælp. Men for mig at se mangler Grevbo en insisteren på sjælesorgens centrum, troshjælpen, i sin brede definition af sjælesorg.

For det andet – denne mangel på fokus har for mig at se at gøre med den uklarhed, Grevbo har i forståelsen af Bibelens entydige tale om den dobbelt udgang, frelse og fortabelse efter dette liv. Det er sandt, at fortabelsens mulighed er uhørt skræmmende på samme måde som menneskelig nød fx i antallet af børn i verden, der dør af sult og sygdom, inden de for alvor får smagt på livet. Men livets alvor og evighedens alvor må ikke forties, og det medfører en prioritering af troshjælpen som det vigtigste, vi kan yde vores medmennesker. Grevbos teologiske problem er, at han efter mit skøn sidestiller ”dobbelt udgang”, ”annihilation” og ”bøn om alles frelse” som tre sideordnede bibelske muligheder, der alle må tages alvorligt. I en dansk tradition, hvor alles-frelse-teologien er stort set enerådende på nær i vækkelseskristendom, er det jo en forbedring. Men Grevbo mangler efter mit skøn den klarhed, der er i Jesu forkyndelse på det punkt. Derfor mangler hans sjælesorg et centrum.

For det tredje – jeg mangler en etisk klarhed i Grevbos udfoldelse af sjælesorg. Hvad er kirkens og menneskes højeste etiske norm: Er det den diffuse etik, der i dansk tradition knytter sig til Løgstruptraditionen, at vi holder noget af næstens liv i vores hånd og skal tage vare på det, er det det dobbelte kærlighedsbud, konkretiseret i ti bud og appliceret i Jesu disciplinundervisning og de apostolske formaninger i NT eller noget tredje? Grevbo er efter mit skøn ikke klar på det punkt. Det betyder, at hans sjælesorg kun i svækket grad følger den lutherske sondring mellem lov og evangelium. Nådemidlerne er nævnt og kort udfoldet, men sideordnet med liturgi, retræte, pilgrimsvandring og andre menneskeskabte hjælpeforanstaltninger. Disse kan sammen med de bibelske nådemidler få en skelsættende betydning, men der mangler klarhed i en sondring over, hvad Gud har befaleet og påbudt i sit ord, og hvad der er menneskeskabte redskaber til at fremme bøn, lytten og stilhed.

For det fjerde – Grevbo er ikke klar i forståelsen af kirkens og sjælesorgens normgrundlag. Han tager med rette afstand fra ”biblicisme”, at man bruger Bibelen som en opslagsbog, hvor alt er lige vigtigt. Men hans alternativ hertil er ikke lysende klart. Grevbo har en liste af bibelske emner, hvor han distancerer sig (131-132). Det er i sammenhængen ikke klart, om det er en forkert eksegese af de nævnte steder, han kritiserer, eller det er sagkritik af de apostolske formaninger. Det er så sandt, som det er sagt, at Bibelen skal læses ud fra sit centrum i Kristus (132), men i stedet for at tolke de nævnte eksempler ud fra Bibelen som helhed synes Grevbo at distancere sig fra en række konkrete tekster.

At han til forskel fra mange i den danske tradition kan tale klart om det positive ved at inddrage bibelsk materiale i sjælesorg viser, at vi stadig har et centrum, hvor vi har en fælles samtaleplatform i forhold til Grevbo. Men det hindrer desværre ikke Grevbo i at være uklar i en række normative spørgsmål, og derfor må han som alt andet tolkes positivt, men kritisk.

Der kan nævnes flere kritikpunkter, men de fire nævne er efter mit skøn de væsentlige. Samtidig vil jeg gentage min ros af et meget pædagogisk overblik over et meget omfattende materiale og en faglig, pædagogisk og personlige fremstilling af den viatoriske trinitariske sjælesorg som Grevbos store bidrag til såvel sjælesorgens teori som praksis.